

Beszélgetés Amerigo Tottal

KRÁLL CSABA, MISS ZOLTÁN
ÉS TIMÁR FERENC INTERJÚJA

Tavaszi tárlata alkalmával felkerestük Amerigo Tot szobrászművészt, s megbeszélt találkozó: a Vigadó egy kis szobájában elbeszélgettünk; a conversazionét pedig kazettás magnetofonra rögzítettük. Ennek írott képét küldjük el Önöknek, természetesen elengedhetetlen stílárís, formai változtatásokkal; ugyanakkor igyekeztünk megőrizni minden apró szót, nyelvi fordulatot, olykor még Amerigo Tot helyesírási hibának tűnő különös szavait is. Ha mindez érdekli Önöket, néhány rajzot is elvihetünk, melyeket ottlétünkkor számunkra készített, tehát a nyilvánosság előtt nem ismertek.

A kérdezők a budapesti József Attila Gimnázium rajtagozatos, idén végzett hallgatói.

„— Hogyan köszönjük, ha odaérünk?

— Mondjunk egyszerűen: jónapo Tot.”

Mindhárman láttuk Huszárik Zoltán filmjében. Bennem leginkább annak a résznek intenzív hangulata maradt meg, mikor egy team körülüli az asztalt és olyan jót isznak, esznek: sonkát...

Az nem sonka, hanem egy tipikus, olcsó olasz étel, úgy hívják, hogy mortadella. Disznóhúsból csinálják, olyan, mint egy nagy szalámi. Amikor lent az öntödében dolgozom, mindig az öntőmunkásokkal együtt eszem. Azok segítenek nekem, velem dolgoznak. Nem művészek — mesteremberek.

A Vatikáni Magyar Kápolnába nagyméretű domborművet készített. Hogyan került kapcsolatba a pápával?

Az bizony hosszú történet. Egyszer látta egy munkámat és nem akarta elhinni, hogy élő művész készítette, azt hitte, hogy valami klasszikus művész reprodukciója. Meg akart ösmerni — és attól kezdve kialakult köztünk egy elég kedves barátság. De nem ment olyan könnyen a barátság. Az első találkozás kicsit veszekedés volt, mert megkérdezte tőlem: hogy van az, hogy én, aki ilyen érdekes és szép vallásos tárgyú dolgokat csinálok, a többi munkám nem vallásos. Aztán emlékeztettem arra, hogy az 1948-as Szent Péter-kapu-pályázaton én második lettem, de azért lettem második, mert az olasz művészek és az olasz barátai névtelen leveleket írtak a Curiának, hogy én erkölcstelen ember vagyok. Ő abban az időben Pius pápa titkára volt. Megkérdeztem, emlékszik-e arra a mottóra, mert a mottó az volt, hogy „Patrona Hungariae”, ezt küldtem be. Igen, emlékszem, emlékszem, nahát, ha egy kapu becsukódott: egy másik kaput ki lehet nyitni. Mondom neki: igen, csak akkor, ha az ember, mikor a kapu becsukódik, a kapu és az ajtófélfá közé odateszi a lábát. Erre elkezdett nevetni, mosolyogni. Az utolsó kaput — amit most szenteltek föl, azt hiszem, három éve — nekem kellett volna megcsinálni, de a Curia és a pápa között kitört egy kis nézeteltérés. Tudni kell, hogy a pápa és a Curia közt sosincs jó viszony. A Curia tulajdonképpen a kormány, a pápa a kormány feje, de a kormány nem hallgat a pápára. Van egy római közmondás, ami úgy szól, hogy vagy a pápa eszi meg a Curiát, vagy a Curia eszi meg a pápát. Ő fölkért engem, hogy csináljak egy vázlatot az új Szent Péter-kapuhoz, de addig, amíg a vázlatot csináltam, egy másik szobrász már elkészítette a kaput. Nem a pápán keresztül, hanem a Curián keresztül.

Az eredeti, arany-ezüst Vakolókanál és Kalapács most a vatikáni kápolnában van?

Azok bent vannak a vatikáni kincstárban. Ott van a *Kehely* is — amit csináltam —, a pápa azzal nyitotta meg a Szent Évet. Tudjátok, hogy minden huszonöt évben van egy Szent Év, amikor kinyitják az úgynevezett Szent Kaput — ami egyébként be van falazva. Mikor a zarándokok jönnek és átmennek a Szent Kapun, örök bűnbocsánatot kapnak, ez egy régi vallási legenda. A huszonöt éves nyitás mindig megtörténik, legközelebb kétezerben fogják kinyitni, mert hetvenötben volt az utolsó.

Történt valami affér az arannyal. Élűnt...

Hát ezt honnan tudtátok meg? Betörték a műtermembe, elloptak több mint öt kiló aranyat, ezüstöt. Fölmentem a titkárhoz, mondom: ellopták, én nem tudok most aranyat vásárolni, akkor már kezdett az arany ára fölmenni. Nem baj — feleli —, lemegyünk a kincstárba, aztán majd keresünk. A kincstáros kivett egy „cipős dobozt”, odament az egyik állványhoz, besöpörte az aranyat. Na, művész úr, elég lesz vagy még többet adjak? Hát mondom: tegyen csak még valamit rá. Az ember, a művész életében előfordulnak ilyen anekdoták. Ami valóban szép volt: VI. Pál pápával egy egész kedves barátság fejlődött ki. Ő jól tudta, hogy én nem vagyok katolikus, protestáns vagyok, kálvinista. Úgy mutatott be mindig — ha volt nála egy püspök és éppen én is fölmentem hozzá —, hogy itt van a mi eretnek barátunk. Mikor pedig a *Csurgai Madonnát* odaadtam a szülőfalumnak, azt mondta, hogy én vagyok az első ökömenikus szobrász, mert protestáns lévén a katolikus egyháznak adtam valamit.

A lengyel pápa?

A lengyel pápa nem tetszik nekem. Nagyon sokat politizál. Lett volna alkalmam ösmeretséget vagy barátságot kötni vele; amikor ő a Gemelli Kórházban feküdt, engem is ugyanott kezeltek, nemcsak ugyanabban a kórházban, ugyanazon a folyosón. A következő szobában fekiüdtem, mert egy veszedelmes vírusos ideggyulladást kaptam. Az én szobám száma volt 101. Az övé meg 102-es. Úgyhogy néha találkoztunk, ha sétálgattunk a folyosón, de nem tudtam egy dialógust megkezdeni. Érződött rajta, hogy nem egyházi ember, hanem az egyházat fölhasználva a politikába is bele akar szólni. Ez engem kicsit zavart. Nemcsak akkor, most is zavar.

Amikor Itáliába érkezett, zsalugáterfestést meg efféle munkákat vállalt.

Ezt meg honnan szedték össze? Az volt az első munkám Rómában, a Minerva Szálloda háromszázhatvan zsalugáterét kifestettem zöldre. Tyúkszemet kapott a középüjjam, az ecset tartásától, mert azt az ecsetet jól meg köll nyomni.

Rögtön abba is hagyta a festést és átpártolt a szobrászathoz.

Nemcsak azért. Németországban a Bauhaus-iskolába jártam; mikor a Bauhaust bezárták, lekerültem Olaszországba. Egy kicsit vargabetű módjára, mert közben a náciik letartóztattak, koncentrációs táborban voltam, megszöktem. Tehát lekerültem — nagyon kalandos úton — Olaszországba, ahol az olasz reneszánsz annyira meghatott és befolyásolt, hogy először át akartam magam rágni a reneszánsz kásafalán, hogy tudatában legyek: azért csinálom a dolgokat olyan módon, ahogyan ma, mert a reneszánsz és a humanista szobrászatot teljesen magamévá tudtam tenni.

Németországban barátja volt Otto Dix.

Mikor a Bauhaust bezárták a náciik, be kellett mennünk Dessauból Berlinbe, ahol csak egy pincét tudtunk kinyitni mint a Bauhaus-iskolát. Én átmentem Drezdába, és hogy megkaphassam az ott-tartózkodási engedélyt, beiratkoztam a Drezdai Akadémiára. Fölvételi vizsgát tettem, és nem véletlen, hanem kértem Otto Dix osztályát. Tudniillik baloldali gyerek, a Fiaatal Kommunisták tagja voltam, Otto Dix pedig imponált nekem, mert ő volt a Német Forradalmi Művészek elnöke. A Reichstag égése — február huszonhetedike — után, huszonnyolcadikán az SA-hoz tartozó akadémiai német növendékek berontottak Dix műtermébe és el akarták fogni. Dix műterme kertszinten volt, kiugrott az ablakon és elmenekült a kerten keresztül; így minket tartóztattak le — tizenötünket. Egy darabig a Gestapo fogházában voltunk, onnan vittek ki öt nap múlva Zwickauba, ahol már egy készen lévő koncentrációs tábort találtunk.

Már akkor?

Már akkor. Egy hónappal az úgynevezett „Macht-Ergreifung” után. A német tökéletesség még itt is kijött.

Mikor szállt tengerre?

Bennlakó voltam a Bauhaushban, de a bentlakás csak annyit jelentett, hogy nyáron nem. Tehát nyáron fölmentem kalandozni Észak-Németországba. Schwienmünde közel van Dániához, ott fölkerédkedtem egy hajóra mint hajóinas. Behajóztam az egész Balti-tengert, Kronstadt, azaz Peterburg kikötője, onnan Helsinki, aztán a Finn-öbölben az Åland-szigetek. Szenet szállítottunk, Svédországból pedig acélt

vittünk Németországba. Nem tartott sokáig, az egész három-négy hónapig, viszont megdolgoztattak.

Fiatalon az ember szinte csak magának dolgozik. Később, ha tehetséges — és szerencséje is van —, egymást követhetik kiállításai, hírneve növekszik: addigi lelki egyensúlya könnyen megbomolhat. Ez nagy választóvíz: kevesen vannak, akik őszinte magukat ekkor is képesek megőrizni, ami a további munka feltétele.

Fiatal koromban sokszor olyan dolgokat is kellett csinálnom, ami egyáltalán nem volt az én ideám, de hát élni kellett. A kis műteremben saját munkáimon dolgoztam, esténként pedig eljártam kocsákba és vendéglőkbe karikatúrákat és arcképeket rajzolni. Ezzel tartottam fenn magam, mert azokat a szobrokat, amiket akkor készítettem, senki sem vette meg. Később jött az úgynevezett „hírnév” — most már akármit csinálok, megveszik.

Ez nem út vissza?

Nem úgy értem, hogy bármit — mondjuk lerajzolok egy magnót vagy villanykapcsolót —, hanem ami az eszembe jut. Végeredményben az a célja — azt hiszem — minden művésznek, hogy saját gondolatait megvalósíthassa. Szerintem a mai festőnek, szobrásznak nem azt kell festeni vagy szoborolni, amit lát, hanem amire gondol. Inkább a gondolatot kifejezni, mint a látást. Nem optikai módon fogni meg a nézőközönség kíváncsiságát, hanem azzal a gondolattal, ami a munkánk mögött van.

Viszont ha egy tárlaton figyeljük az embereket — amint a képeket, szobrokat nézik —, látjuk, hogy legtöbbször mennyire közönyösek maradnak, nem hat rájuk a kiállított tárgy szépsége, tartalma. S még szerencse, ha egyáltalán vannak látogatók.

Elmondhatok egy kedves anekdotát, a tihanyi kiállításon történt. Bejött egy kis úttörőcsoport, voltak vagy tucatnyian, tíz-tizenkét évesek. Látom, hogy a gyerekek nagy része megvásárolja képeslapon a *Csurgai Madonnát*, a *Városi látogatást*, a *Falusi látogatást*. Egyszer csak észreveszem, hogy az egyik gyerek következetesen az elvont dolgokról veszi meg a fényképeket. Nagyon kíváncsi lettem; te, kisöreg — mondom —, a barátaid mind azt vették, te pedig ezeket vettad; meg tudod nekem magyarázni, miért? Azt mondja erre: ó, művész bácsi, azon nem köll gondolkozni, ezen gondolkodni kell. Ez csodálatos felelet egy tíz-tizenkét éves gyerektől, s egyben útmutató is a művésznek. Akkor jó, ha nem azért adunk valami újat, mert újak akarunk lenni, hanem mert a gondolkodásunk mindennap, minden órában megváltozik.

Némely művészeti írók valamiféle hamis misztikumot vonnak az „Alkotás” köré: a valós készítő: a szobrász vagy festő pedig egészen másképp gondolkodik, másképp érez.

Drágám, azokban az emberekben, akik megmagyarázzák a munkáikat, nem hiszek. A munka vagy beszél, vagy nem beszél: hallgat. Vagy pedig olyan érthetetlen, hogy a magyarázat mellett sem tudod megérteni. Végeredményben a dolgokat nem is kell megérteni, a dolgokat szeretni kell. Vagy szeretem, vagy nem. Fiatalok vagyok, nem azért leszel szerelmes egy lányba, mert megértetted, hanem mert szereted, mert olyan. Minden, ami bennem az érdeklődést fölkelti, nem azért kelti föl, mert megértetted, hanem mert van valami misztikum, amit nem tudok megmagyarázni magamnak: tehát nem értem; viszont önkéntelenül vonz. Lány, szobor, kép, rajz, könyv...

Moholy-Nagy László, Kandinszkij, Klee — a Bauhaus tanárai közül ki gyakorolta a legnagyobb hatást Önre?

A hatás inkább a szabadság volt. Engem Moholy-Nagy tanított; szerencsémre Klee tanítványa is voltam három hónapig, akkor áthelyezték a Düsseldorf-i Akadémiára. Klee nagy mesemondó; róla is áll, amiről az előbb beszéltünk. Nem azért szereti az ember Klee-t, mert megérti, hanem mert mosolygásra készítet, mert jól esik a színeit nézni, mert elvissz engem egy mesevilágba, ahol én — mint gyerek — jól érzem magam.

Klee képei valóban „meseiek”, de ha egy fényképen az arcába tekintünk, szinte megrettenünk a szeméből áradó keménységtől, szigorúságtól. Lehet valaki ilyen szemekkel „mesemondó”?

En inkább úgy mondanám, hogy Klee szeme két fekete parázs. Csodálatos tanító, csodálatos festő és rajzoló volt. Leült közénk, és nem is a festészetről beszélt, hanem a természetéről, a fáról, a házról, az emberekről. Úgyhogy Klee „ablaknyitogató” beszéde mellett az ember azt érezte, hogy nyitott ajtónál áll: kezdi megérteni és megszeretni a dolgokat.

Egyik kiállított képén dús női fenék látható, mellette írással: „Keresztury Dezsőnek azzal, hogy kilencvenéves születésnapján fölugrunk még a szobortalapzatra.”

Jártatok kint Tihanyban? A tihanyi templom előtt, a múzeum bejáratánál van egy szobrom, amit úgy hívok: *Ofelsége, a Kilowatt*. Mikor a szobor még nem volt fönt — körülbelül tizenkét évvel ezelőtt —, Kereszturyval együtt fölugrottunk a talpazatra. Tehát tulajdonképpen ez egy személyes dedikáció. De nem hiszem, hogy én megérem, mert nagyon rozoga lettem az utóbbi években: ronda vírusos ideggyulladásom van, és nem tudok tőle megszabadulni. A kívánság azért még mindig megvan titokban, hogy majd egyszer a talpazatra mégis föl tudok ugrani.

Kiállítás katalógusában írják, hogy a művész úr már tizenkét éve „ithon van”.

Ez tévedés, esetleg azt akarják mondani, hogy tizenkét éve kezdek hazalátogatni. Harminchat évig: 1933-tól egészen 1969-ig nem jöttem Magyarországra. Talán majd évek múlva sikerül itthon stabil egzisztenciát teremtenem: építek egy házat fönt a Táncsics utcában, amit esetleg még tudok használni. De hát egy szobrászműtermet felszerelni sokáig tart és nagyon sok pénzbe kerül. A szobrásznak rengeteg szerszámra van szüksége a hüvelykujján kívül, mert azzal nem lehet mindent megcsinálni.

Vannak Rómában félbehagyott munkái?

A bronzöntőm készít pár kópiát az amerikai kereskedelem részére, amihez nem kell hozzányúlnom, mert tökéletes formám van minden munkámról, amikről egy-kettő, maximum három kópiát csinálok.

Hallottam, szereti a köveket, kavicsokat, és mindig hord magánál egy-kettőt.

A másik kabátom zsebében is van egy. Szóval mért hordom a kavicsot? Mert a kavics egy minden ábrázolás nélküli ősforma; éppen ezért indulok ki a kavics alakjából. Azok a szobrok, amiket úgy hívok, hogy *Kavics asszony*, egészében a kavicsra emlékeztetnek. Sokszor kérdezték tőlem — ezen a kiállításon is —, hogy szeretem-e a molett nőket. Mondom: nem, csak szobornak. A telt forma sokkal szobrászibb, mint a vékony.

Erre rácéfol Giacometti.

Giacomettit nem tartom nagy szobrásznak: ő egy mesélő, misztikus, de nem az igazi értelemben vett szobrász. Viszont ahogy a művész hozzányúl a kavicsformához, pár vonallal szuggerálni tudja a nézőbe, hogy az egy figura. Végeredményben a kavics ugyanolyan ősi alak, mint a tojás, majdnem biológiai jelenség. *A Mag apoteózisában* is a mag — amelyik föltör — formában nem más, mint egy kavics. De biológiai gondolatban mag.

Köszönjük.

Remélem, tudtam valami olyasmit mondani, ami benneteket érdekel.

Engem ez a buroktalan őszinteség döbönt meg, ami egyrészt oly ritka képesség, hogy őrizni kell, mint a tüzet: másrészt szinte rédtelenné tesz.

Drágám, azt hiszem, végül a beszédben és a gesztusokban is el kell érni azt, amit az ember a szobraiban próbál kifejezni. Vagyis a közvetlenség mit jelent? Hogy „közöm van” a másikhoz. Tehát a megnyilvánulás, a megnyilatkozás, a mosoly, a kézfogás egy kontaktus. Én egyedülálló ember vagyok, de ugyanakkor elfogadom, hogy mindenki, aki körülöttem van: nekem testvérem. Úgy született, ahogy én születtem, több lett, kevesebb lett, de az értékéből — mint ember — ez nem von le semmit sem.